Liber de Epatu et Episcopis Ecclesiæ Varmiensis.

Ea quæ in hoc volumine continentur.

1 Liber de Epatu et Episcopis Varmien. ex vetusto Chronico Bibliothecæ Heilsbergensis. folio 1.

2 Chronica de vitis Eporum Varmien. per Joannem Plastwig decretorum Doctorem et Decanum quondam Varmien. conscriptum circa Annum Dni MCCCCLXIIII.

3 Historia de Nicolao Tungenburg super numerario nominato Episcopo Varmiensi

4 Vita S. Adalberti II Pragensis Episcopi ex monumentis et annalibus Archivii Sedis Episcopalis Varmien. atq. ex maiorum traditione.

5 Elogia Episcoporum Varmien. incerto authore, quæ seriem eorundem cum indice libri continent.

Lectori beneuolo S. D.

Quemadmodum ijs qui ad gubernandam aliquam Rempublicam accedunt historiae illius Provinciae cognitio ad munus suum maiori cum fructu ac delectatione explendam plurimum lucis adferre solet, ita et illi qui in Sacerdotio constituti Ecclesiae alicui sunt adscripti, perfectam commodamque eius curam gerere non possunt nisi prius rerum Ecclesiae suae augmentum vel decrementum damna illius vel commoda, quae temporum vicissitudo in rebus humanis adferre solet notitia uberiori fuerint consecuti. Quamobrem cum Roma reversus apud Ecclesiam hanc nostram Varmiensem anno superiore proximo manere Deoque et officio meo sacerdotali vacare constituissem, nihil antiquius habui quam ut ea, quae ad eius primam fundationem et Episcoporum sibi succedentium seriem pertinerent studiose diligenterque investigarem. Dumque ijs de rebus cum Rndis Dnis Canonicis confratribus meis saepius conferrem, Rndus D. Joannes Cretzmirus vir optimus et sollicitus Ecclesiae nostrae Decanus meique amantissimus librum mihi obtulit, quem pro suo erga Ecclesiam studio Germanica lingua ex annalibus Archivij Heilsbergensis ante annos aliquot collegerat, qui quidem labor ipsius studium illud meum rebus Ecclesiae addictum adeo auxit et inflammavit ut me tenere non potuerim, quin librum ipsum ex Germanico in Latinam linguam illico transferrem. Quamvis autem idem R. D. Decanus dum apud Rmum Dnum piae memoriae Martinum Cromerum Episcopum Varmiensem Cancellarij munere fungeretur multis

et va

et varijs occupationibus distractus eam quam cupiebat in scribendo hoc volumine diligentiam adhibere, non potuit adeo vt tempori parcens, dummodo historiæ ratio constaret ordinem quandoq narrationis omittere, et ea quæ in vita Epi alicuius debebant poni, hæc in sequentis Epi vitam reijcere coactus fuerit, plurimum tamen illi hoc nomine debemus omnes, quod ad res Ecclesiæ huius illustrandas, tantum lucis attulerit, amplamq cumprimis et expeditam, ad talem ingrediendum viam cæteris aperuerit, quam ego secutus multum certè delectationis et voluptatis ex hoc eius labore percepi. In versione autem non tam verba verbis reddere, quam sensum salua prorsus in omnibus Historiæ fide exprimere conatus sum. Arma seu insignia Episcoporum propria suis locis appinxi, quatuor tamen primis Episcopis de quorum insignijs certi nihil assequi potui, veluti Symbola quædam addidi, quæ res eorum gestas notis quibusdam adumbrarent. His exiguis laboribus nostris amice lector fruere, dum maiora quæ huius Ecclesiæ dilectissimæ sponsæ Xpi ornamenta spectant animo concipimus. Vale. Apud Ecclam Varmien. Calendis May Anno MDCXCV.

Thomas Treterus
Canonicus Varmiensis

Liber de Episcopatu et Episcopis Varmien: Ex vetusto Chronico Bibliotheca Heilsbergensis. In Latinam linguam ex Germanico translatus. Per Thomam Presterum Can:cum Varmien: Anno Domini M.D.XCIIII.

Anno a Natiuitate Iesu Christi 573 cum Vidermetus Prussie Rex Magnus in centesimo decimo sexto sue aetatis anno constitutus in languorem incidisset duodecimq filios haberet superstites et adultos inter quos de successione in regnum paternum dissensiones plurimum vigebant ad eas tollendas, vtq inter fratres amor et Vnitas coalesceret Terras Prussie in XII partes seu principatus diuisit cuilibet filiorum vnam partem post obitum suum assignando. Vnde eius filio Varmo obtigit ea pars que ad fluuium Nerim et Bassarna posita ab eius nomine Varmia vocatur. Is aedificauit statim amplas munitiones ab ipso vocatas telo, Non diu tamen superuixit, patrisq obitum antecessit, vidua vxore relicta, que Erma dicebatur, cum aliquot liberis impuberis Haec ditionem mariti in statu viduitatis maxima cum laude multis annis administrauit, subditisq se aequabilem praebuit, a qua Ermlandt in hodiernum diem denominationem accepit. Haec eadem ex deuictis Masouijs longe lateq magnum sibi nomen acquisiuit. Nam posteaquam Locka Masouiorum Dux Lomesonis qui Ermae mariti frater erat, oras hostiliter inuaserat, Lomesonoq cum sex filijs capto eos paulo post (ipso patre fuga elapso) trucidauerat, ipsa vt iniuriam tantam vlcisceretur, collecto exercitu, auxiliantibusq affinis sui copijs in Masouiam personaliter irrupit

rupit, reque feliciter gesta Lothonem superauit, et in conspectu suo eum cum vxoribus et liberis, quorum ad viginti sex erant occidi praecepit, atque ita victoria reportata triumphans domum redijt. Postea verò cum nulla ratione permittere vellet, vt filius puellam ex eius genere duceret, quam vehementer adamauerat vxorem duceret ab eadem puella insidijs petita et tandem nocti clam miserè interempta decessit.

Fundatio Epātus Varmiensis

Cruciger quos Conradus Masouiorum Dux in terra Culmensi collocauerat, cum viribus Pruthenorum pares non essent, Innocentius Pontifex maximus ad instantium dicti Conradi contra infideles Pruthenos sacrum bellum Crucis per vniuersam Germaniam et Poloniam promulgari fecit, cui pro obedientia innumera multitudo hominum ex Germania Polonia, caeterisque nationibus conflata, nomina dedit anno Dñi 1220 quo tempore ad diem S. Luciae apud Bresno, digni laude Principes Poloni, vires suas in vnum congregarunt, nempe optimus Masouiorum Dux Conradus fratrum Teutonicorum Culmensium patronus adfuit, cum quatuor millibus Masouiorum, Lasponogus Maioris Poloniae Dux cum mille ducentis, Semouitus Cuiauiensium Dux cum duobus millibus. Lasko Cracouiensis cum duobus millibus. Henricus Legnicensis S. Hedwigis filius cum tribus millibus, Casimirus Gnesnensis cum mille quingentis. Suantopolcus et Samborius frater Pomeraniae Duces cum quinque millibus. Hi Principes cum Hermano Balko Magistro et viginti octo fratribus Theutonicis, ac centum eorum peditibus instructo exercitum progressi sunt die Simonis Judae ad locum Vogethange supra Vistulam fluuium, qui frigore constiterat et peruenerunt ad Nemun Pruthenorum munitionem, quae nunc Garnsee cognominatur vbi infideles magnis viribus coactis

a quibus Christianos summo impetu adorti sunt. Certatum est utrinque ingentibus animis tota die ut rivi sanguinis rivibus per misti per campos largissimè defluerent. Nocte tamen ingruente, ubi se multa virorum millia Rutheni amisisse didicerunt, ad fugam conversi sunt, quibus Suantipolcus cum suis agminibus occurrens, eos ad unum interfecit. Quod cum Rutheni animadvertissent, ac Christianos ultra quam cogitabant, eorum ora flamma ferroque vastare vidissent. Varsgoltum eorum cum praecipuis ex Nobilitate obviam Christianis miserunt, humiliter orantes ut caedibus et vastatione abstinerent se in eorum potestatem concessuros. Ibi tum die S. Martini pax his conditionibus confecta est, ut Rutheni deinceps Principibus fideles et tributarij essent Teuthonicis fratribus subditi forent ab ipsisque in Christiana fide se instrui paterentur. Porrò Christiani Principes supradicti, re feliciter contra Barbaros gesta Terras Prussiae Pontifici Maximo, cuius nutu et auspicijs victoria parta esset obtulerunt et dediderunt orantes et obsecrantes modos et omnes et rationes perquirerent, quibus Christiana fides in partibus hisce plantari et deinceps propagari posset.

Innocentius igitur IIII^us praeter alios pios et doctos religiosos ac Sacerdotes, quatuor infrascriptos ad novum Prutenorum Monrum misit qui in Christiana fide populos erudirent, nempe Doctorem Henricum Canonicum Brunensem in Moravia Fratrem Henricum Ordinis Praedicatorum, Fratrem Anselmum ex Ordine S. Francisci, Fratrem Ernestum Ordinis Praedicatorum, qui hinc inde inter Ruthenos pias conciones faciendo ad dilatationem cognitionis veri Dei plurimum utilitatis attulerunt. Ut autem certa ratio et modus iniretur, qua Provincia haec in augmento divini cultus facilius regi et contineri posset supra nominatus Pontifex anno Dni 1241. legatum suum in Prussiam misit Rmum in Chro Patrem Dnum Vilhelmum Episcopum

Muti-

Mutinensem qui Thoronium pro festo Natiuitatis Dñi veniens ibidem in Monrio Beatmæ Virgs apud Franciscanos Dominica Quasimodo geniti Synodum celebrauit, cui interfuere Archiepus Gnesnens Ploceñ Vladislauiensis Vratislauiensis Episcopi, plurimi alij Ecclesiarum Prælati Abbates ac Sacerdotes. In ea inter cætera constitutum fuit et hoc vt Prussia in tres partes diuiderentur, cuiuslibet autem partis pars tertia cum oībus præeminentijs et Regalibus pro fundatione Epatuum conuerteretur, duæ autem reliquæ partes Cruciger[is] caderent, vt onera belli sufferre securitatemq. prouinciæ præstare possent, in quibus etiam Domini Epi suam iurisdōnem exercere deberent, vtq Ecclæ quælibet post obitum primi Epi liberam electionem haberet, nulliq Dño præterquam Pontifici Maximo immediate subiecta esset. In eadem quoq Synodo Epatus in Prussia fundati et supranominati quatuor Prussiæ Apostoli per legatum Pontificis in Epōs ordinati consecratiq fuere, Et doctor quidem Henricus in Culmensi Frater Ernestus in Pomesaniensi, Frater Anselmus 1242 Mense Aprili Dominica Quasimodo geniti in Varmiensi, Frater Henricus in Sambiensi sede collocatus est. Quamuis autem Cruciger[i] procedente tempore Culmenß Sambienß et Pomesanienß Epatus sæpe varijs afflixerunt, Et à primaria fundatione recedere illisq subijci necesse haberent, iugum tamen hoc Ecclesiæ Varmienß imponere nunquam potuerunt. Sed Dñi Epi vna cum Vnli Capto ita iis suum egregiè tutati sunt, Vt Regalia sua salua et integra conseruauerint Ecclæ Varmienß B. Mariæ Virgs et S. Andreæ Apostoli titulo est decorata, Ciuitates habet Franeburgum Braunsbergum Missaccum, Wormiditum, Gudstaditum, Sthenburgum, Heilsbergam, Wartenburgum, Bischburgum, Dolchemitum et Reselium cum omnibus villis et pertinentijs limites eius diœceses eos pertingunt vsq Regiomontum ad Pregelum ad Epatum

Vilneñ

Vilnen. meridiem versus usq ad Plocensem Epatum ad lacum Dransen et Habum.

Monasteria

In Epatu Varmien. sunt etiam monria mendicantium Praedicatorum duo, unum Elbingae, Gedani alterum, quae ob Luteranismum sunt desolata, Eremitarum S. Augustini tria, unum Resselij unum Patolij, ubi quoddam idolum ab infidelibus Pruthenis summa religione colebatur. Tertium Heilgenberti, quod per Luteranos devastatum est. Fratrum minorum quatuor Unum Wartenburgae, alterum Bransbergae, duo reliqua Velavij, quorum unum Bernardinorum extra Civitatem positum tempore belli dirutum est, Alterum vero Martinianorum Lutherana impietas destruxit. Haec monriorum destructio procurata est à praetenso Episcopo Georgio Sambiensi. Elbingae est monrium S. Brigittae ubi est perampla area, ad instar arcis, cum quatuor turribus et fossis muro cinctis et antiquitus erat ibi Horreum arcis. Hoc loco quondam hospitabatur S. Brigitta et fratrum Theutonicorum, vitam et mores diligenter considerans summis precibus à Chro Dno contendebat ut sibi revelare dignaretur, quid in posterum de hoc ordine futurum esset. Revelatum est autem interiturum. Cum autem Elbingenses sensim experirentur, vaticinium illud suum effectum sortiturum in eo loco ubi ipsimet Cruciferi morabantur, constituerunt Virginum et Virorum Monasterium dicti Ordinis, illudq uberrimis proventibus annuis egregie dilatarunt. Sed nec illud postea constitit. Nam ad ultimum ita decrevit ut anno 1521 non nisi una Monialis et unus Monachus superfuerit. Nunc vero est plane desolatum. Gedani tamen aedificatum est aliud S. Brigittae Monrium, quod Regia Citas et pij cives amplissimis redditibus locupletarunt, qui Elbingensis Monrij esse debebant.

De Ro-

De nominibus Dnorum Eporum Varmiens.

Primus fuit ANSELMUS.

Hic ut nonnulli volunt Misnensis fuit et ad convertendos Ruthenos ab Innocentio 4 cum alijs eiusdem Ordinis fratribus Franciscanis in hanc Provinciam missus est, quamvis nonnulli apud Crucifer fuerit inde probant, quod ipsemet in Privilegio huius Epatus se vocat fratrem Anselmum Ordinis Hospitalis S. Mariæ Hierosolymitanæ. Postquam Rutheni post secundam rebellionem opera et auxilio Germanorum Principum et Episcoporum ad obedientiam reducti fuere. Rmus Bruno Dei grã Epus, qui expeditioni huic praesens interfuerat, Anselmo munitionem et Civitatem ad Passarmum fluvium ædificavit, à suoq nomine Brunonis montem appellavit, qui nunc Bransberga appellatur. In ea prædictus Epus Anselmus Ecclam Cathedtem sub invocatione S. Andreæ Apostoli pro XVI Canis et quatuor prælatis fundavit, ut latius stylo dictæ fundationis et erectionis continetur. Primis aliquot annis cum septem tantum Canis in Ecclesia Cathedli (cuius adhuc in turri arcis Bransbergen extant vestigia) horas Canonicas quotidie decantavit, cum toto triennio, una cum suis Canonicis, nullos alios redditus habuit, præterquam unam marcam argenti ex Molendino Gandikes, quod in districtu Eudstadien positum est. Item et provinciæ propter continuum bellum fere desolata et ex incolis Ruthenis plurimi adhuc idololatræ fuerunt qui Epum pro Dño et animarum curatore nolebant agnoscere. Postea tamen ubi opera et diligentia Epi fidem receperunt, multas hinc inde in sua Diœcesi Parochiales Ecclesias fundavit et constituit. Porro inter egregia facinora quæ opti-

optimus hic Epus in plantanda et propaganda Christiana religione desudavit
illud non postremum fuit, quod idololatriam, cum insigni turpitudine coniunctam,
quam Pruttheni Deo Curkoni exhibebant, penitus profligaverit et extermi-
naverit. Nam in eo loco ubi Heiligbeil situm est fuit ingens quercus, quae
non minus aestate quam hyeme (opera procul dubio Diaboli) assiduè virebat, in ea
vastae magnitudinis idolum Curko dictum erat positum. Cui divini honores exhibe-
bantur et quotannis Mense Augusto primitiae eidem offerebantur et adolebantur.
Ligna eorum vocabantur Locus hic Schlente meste id est sacer locus contra hanc exe-
crandam Idololatriam, Anselmus multis et eruditis concionibus acriter invehebā-
tur, quibus cum nihil apud durae cervicis Pruthenos proficeret, et impiam hanc
superstitionem in sua dioecesi vigere molestissimè ferret, praecepit ad extremum ut
quercus illa excinderetur, cumque ad rem deventum esset, et quidam arbori securim
admovisset, illa re percussa, converso ictu ferientem graviter in pede vulne-
ravit, et in terram illicò prosternebatur. Unde Christianis terror iniectus, ut arborem
attingere nullus auderet, infideles autem ista cum incredibili gaudio et volu-
ptate spectabant. Quae res cum Epum vehementer affligeret, plenus Spiritu et
divini honoris zelo processit eo ipsemet et accepta securi ingens foramen in quer-
cu effecit, ceteri autem Christiani eo iubente ignem subiicientes eam totam combus-
serunt et idolum ad nihilum redegerunt. Pruttheni nihilominus, cum securis
illa diligenter conquisita ad manus illorum pervenisset, eam in eo loco ubi nunc
Heiligbeil oppidum situm est, ab illaque nomen retinet, pro insigni reliquia vene-
rati in sacello adservabant. Non multo post cum Tartari in Poloniam et
Silesiam incursionem fecissent, Germaniaeque tantum terrorem incussissent, ut
Principes suarum curam gerere potius quam Cruciferis opem et auxilium ferre
cogerentur, eam opportunitatem Pruttheni sibi non praetermittendam existimān-
tes, tertiò a fide quae Apostasia septem annis duravit, discesserunt et uni-
tis simul viribus non solum pagos et villas templis dirutis, et Parochis tru-
cidatis devastarunt, sed et ipsum Epum in Civitate Bransbergensi obse-
derunt, illatam per illum Deo Curkoni iniuriam vindicare cupientes. Quam-
vis autem tunc temporis Brunsberga minùs esset munita, et quae lignea tan-
tum

tum ædificia luto illita haberet. Cives tamen Christiani Deo adiuvante, qui suos nunquam derelinquit, illis adeo resisterunt, oppidumque ita tutati sunt, ut ad extremum re infecta infideles Rutheni obsidionem solvere et recedere coacti fuerint. Cæterum cum Dominus, si quæ maior Barbarorum vis ingrueret, suam et suorum salutem oppido parum munito concredere non auderet, illud incendit et Elbingam securitatis causa commigravit, ubi se in senectute bona ab idololatris plurima perpessus, egregiisque laboribus perfunctus feliciter in Domino quievit, ibidemque in arce in Capella S. Annæ honorifice sepultus est.

De Patolli Idolo

In ulteriori parte Bartstein ad viam publicam versus ubi dirutum Stæ Trinitatis Monasterium cernitur fuit alta et vasta quercus, æstate et hieme opera diabolica procul dubio semper virens adeo latis et demissis foliis ut imbrium vi penetrari poterit. Hæc cortinis et velarijs elegantibus undique cingebatur, ut ad eam ingressus minime pateret, præterquam eorum Antistiti Kirwaito, et præcipuis Sacerdotibus, qui Vandalotti vocabantur. Quod si quis devotionis causa ad eam accedebat, ei per Sacerdotes velamina subducebantur. Porro quercus hæc in tres æquales partes dividebatur, in quarum unaquaque spatium in modum fenestræ continebatur, in quo idolum cum proprio insigni erat positum. Una pars continebat imaginem Percuni antequam die noctuque ignis ex quercinis lignis perpetuo accendebatur, quem si incuria ac negligentia alicuius e Vandalottis extingui contigisset, statim is ante idolum comburebatur, ubi etiam sacrificia offerebantur. Altera pars habebat imaginem Petrimpi, quæ pro insigni ingentem anguem fovebat, cui das lactis à Vandalottis ad lambendum proponebatur, illique sæpissime hoc modo sacrificabatur. Tertia pars continebat imaginem Patolli, cum humano, equino, et bovino capite. Antequam appensa erat lampas, quæ festivis diebus accendebatur, circum circa erant constructæ mansiones

quas

quas Vandoti Sacerdotes idolorum inhabitabant. Haec tria idola Cimbri quondam in Prussiam detulerunt cum primum eam incolere coepissent, quibus Anno Chri 500 Vidormitus Pruthenorum Regulus una cum fratre Bruthenio flamine seu Kirivaito solemni ritu sacrificavit et cantilenas concinendo in rogum se coniecit, atq ita combustus est. Contra huiusmodi turpissimas abominationes et execranda sacrificia Optimus Epus Anselmus in concionibus saepissime invehebatur. Sed propter malignitatem temporum efficere nihil potuit.

Inuestitura Innocentij IIII Papae super terras Prussiae

Secundus fuit HENRICVS PRIMVS.

Henricus Decanus Bransbergen. à Capto electus Epus desolatum superiorum temporum iniuria Epatum villis fundatis instruxit Dioecesim Ecclesijs aedificatis restituit. Bransbergam in eum in quo nunc sita est locum transtulit (Nam antea longius ab Habo distabat) quo etiam magna quantitas Lubecensium et Hamburgum navium confluebat. Unde ius Lubecen. acceptavit et retinet. Wormiditi et Gudstadij hoc tempore aliquot aedificia consurrexerant. His temporibus floruit Illris vidua Sougna apud Honembergum Nartij ex antiqua Pruthenorum nobilitate oriunda, divitijs potens, fundi ad duo milliaria patentis, ubi nunc Frauberg. est domina, quae ab Epo Anselmo ad Chrianam fidem conversa, cum nullos haberet haeredes ad religionis divinique cultus augmentum universa bona sua Epo Henrico eiusq Capto perpetuo possidenda donavit et tradidit, qui dimidio ab eius Dnae curia miliari supra montem versus Habum Ecclesiam et mansionem Canconum extruxit et aedificavit, et de eius Dnae nomine Frauenburgum appellavit, quam matrem omnium Epatus totius Ecclarum constituit, eamq in honorem Beatae Virgs Mariae et S. Andreae Apo-

Apostoli dedicavit et latine Warmiam nominavit. Mortuus est viribus et senio confectus et in Warmien. Eccl[es]ia sepultus.

Tertius fuit EBERHARDVS

Ex Canonico Episcopus legitimè à Cap[itu]lo electus, et à sede Ap[osto]lica confirmatus Wornditum Quedstadium et Heilbergam Civitates fundavit, aedificavit, et iuri Culmensi subiecit. Eius tempore Cruciferi nonnulla bona ad Ep[isco]patum Varmien. pertinentia sibi usurparunt, praecipuè Barternum et Schippenpeilum, quae ab Ordinis Magistro Senfrido von Feuchtwange missa legatione splendida Ep[iscop]us repetiuit, à quo cum durum et minus civile responsum accepisset coactus fuit de toto negotio ad summum Pontificem referre: à quo Ordinis Magistrum Monitorium obtinuit, quo illi mandabatur ut bonis in divisione attributis Ep[iscop]o cederet sub amissione om[n]ium Privilegiorum Ordini à Sede Ap[osto]lica concessorum. Vnde coactus fuit Magister bona sic usurpata restituere Ep[iscop]o, qui necesse quoq[ue] habuit, unum ex D[omi]nis Cruciferis generalem Ep[isco]patus Administratorem constituere, quae consuetudo postmodum duravit usq[ue] ad res Ord[in]is Teuthonicorum inclinatas, cum Ep[isco]patum Franciscus Kuschmaltz administraret, eui iugum hoc pretio ab Ordine redemit. Porro Eberhardus in summa senectute diem clausit extremum et Warmiae sepultus quiescit.

Quartus fuit Iordanus

Antea Can[oni]cus Warmien. postea in Ep[isco]patum à Cap[itu]lo concordibus suffragiis electus, vir apprimè eruditus et egregiis virtutibus cumulatus. Aetate admodum perfecta et ideo valde debilis, duos annos cum dimidio tantum in Ep[isco]patu vixit. Obijt Heilbergae in choro Warmiensis Eccl[es]iae tumulatus.

Quintus fuit HENRICVS SECVNDVS.

Henricus secundus Wogenap cognominatus Regiomonti in Prussia natus

pax inter Ram Mtem et Ordis Magnum Cracoviæ fuit conclusa et stabilita eo modo et rone, prout in pactis desuper confectis videre licet. Multi mirabantur, quod pius et Catholicus ac Orthodoxus Rex in pactis eiusmodi multa conoesserit, quæ cum religionis et Eptûs iurisdionis non levi detrimento coniuncta fuêre. Excusabatur vî à pluribus, quod licêt invitus se eò demittere necessario debuerit; quandoquidem Elbinga, Gedanum, Marienburga, Toruniun, et aliæ Rae in Prussia Civitates à Lutheranis concionatoribus incitatæ, ad rebellionem prospectare videbantur. Imò Gedanenses cum aliis nonnullis non obscuré prae se ferebant quod se Ordi Magistro tanquam Lutheranorum Patrono et defensori dedêre vellent, nisi Rex à bello abstinere vellet, et libertate religionis permitteret. Et inde factum est, et Gedani, Elbingæ, Marieburgi in templa et Oalis Ecclesiæ viros ebrictum fuerit, et Catholico Senatu loco moto Lutheranus Senatus Magratus non absq tumultu et Ræ Mtis iniuria insigni et contemptum sit institutus, quam seditionem insequenti anno ipse demum Rx Mtas repressit, exturbato hinc inde Lutheranismo. Quamvis autem Pharsbergenses durantibus induciis, cum adhuc in ptate Magri essent, Epi Mauritii paternis admonitionibus in rebus Ecclicis aliqua ex parte obtemperarent, ubi tamen pace cu Rege stabilita Rex Civitatem pro se et et Tolkemittum ad unum et dimidium annum obtineret, volebant etiam Gedanenses imitari, et cæperunt Ecclesiis et Monasteriis bella inferre, et enormia flagitia contra Deum Religionem et potestatem à Deo constitutam perpetrare, prout ex infrascripta querela per fiscalem Regium coram Comiis Mtis eius deposita videre licebit, cui Branberg non contradicebant, sed cum intellexissent à Rà Mte rebelles Gedanenses, partim capite, parti exilio mulctatos, ipsi quoq humiles effecti et ad pedes Commissarium proiecti supplices veniam postulabant.

Crame-

Nicolaus Lucas Thorunensis anno 1489 in Episcopatum succedit, qui multa cum laude dum viveret administravit. Defunctus est Toronij in patria sua Dominica Iudica Anno Dni MDXII Corpus sepulturae apud Ecclesiam Varmiensem traditum.

Decimus septimus Episcopus

Lucam Fabianus de Lusianis in ead dignitate sequitur vir non indoctus. Sub hoc bellu inter Serenissimum Sigismundum Poloniae Regem et Albertum Marchionem Brandenburgensem Magnum Ordinis tunc Teuthonicorum Magnum, cum magna huius terrae et praecipue Episcopatus devastatione geritur. Anno MDXX. Inductis rebus Ordinis fiunt induciae ad quadriennium, et interim comparaso belli nervo, et collectis militibus Ordinis bellum renovet. Hoc Episcopum iuxta voluntatem procedit, intervenerunt tractatus Albertus hortatu suorum Crucem nigram Ordinis proinde cum ipsa religione deposuit, et ditione suam in feudum a Serenissimo Sigismundo Rege accepit eiusque fidem et obedientiam Cracoviae in celeberrimo totius Regni conventu confirmavit, interponens iusiurandum. Haec in ea urbe gesta sunt Sabbatho Vigiliae Palmarum quae dies fuit 8 Aprilis 1525 Caeterum Fabianus Episcopus de quo supradictum est, cum haec fierent, e vivis sublatus est. Mortuus est enim in arce Heilsberg 30 die Febr. hora undecima diei 1523 Ecclesiam orbam post tot belli inceptiones in magnis periculis relinquens tumulatur in Ecclesia Varmiensi.

Decimus Octavus Episcopus

Mauritius Ferber Gedanensis post Reverendum Fabianum Canonicorum consensu ad eam dignitatis gradum provectus videtur, in quo constitutus multis curis et sollicitudinibus Ecclesiae in ablata bona recuperare, desolata vero agricolis locare diligens fuit. Cum vero inter Polonos et Teuthonicos

Lutheranor. depositi semper nonnisi armorum terroribus fae firma constituta foret, sub hoc Pontifice de innovanda moneta agi coeptum est ut aequalibus in toto Regno cuderetur. Hic an sua quemque commoda damnare promouerint ignoro. Cum haec gererentur, quae ad publicam utilitatem pertinere videntur, Sambienses rustici cum alijs nonnullis rebellare coeperunt quorum motus facile D. Marchio Albertus Dux in Prussia compressit, ductis iussis ad supplicia seditionis authoribus. secuta est festa tranquillitas in aliquot annos sequentes, quibus D. Mauritius Eccliae suae bonus pastor praefuit. Hic migravit a saeculo 1 July hora tertia matutina 1537 Appositus est ad praedecessores suos in Eccla Varmiensi.

Decimus Nonus Episcopus.

Joannes de Curijs prius Culmensis Epus Dantiscus a patria vocatus J.V.D. Canonicus Varmiens. et Alexandri Joannis Albert et Sigismundi Regum Poloniae Secretarius et Orator ad Maximilianum primum, Carolum quintum Imperatores, Ferdinandum Bohemiae Regem Venetos, Pontificem Max., Imperatorem Turcarum, ipsaque tam diuinis legationibus per multos annos et cum laude perfunctus, Orator et Poeta praestans post Mauritium ab Epatu Culmensi Anno Dni 1537 ad Varmiens. postulatur, quem cum annis undecim administrasset Anno Dni 1548 vita functus et in Cathedrali Eccla sepultus est.

Vigesimus Episcopus.

Tidemannus Gisius Gedanensis Custos et Canonicus Varmiens. et Canonicus Gedanensis cum prius quoque fuisset per aliquot annos Epus Culmensis homo literatus, disertus et doctus, sed non usquequaque in religione Cathca sincerus quod scripta eius demonstrant, quae tamen in lucem edita non sunt. Praefuit Eccliae non totis duobus annis Septuagenarius mortuus est apoplexia anno Dni 1550 die 4 Octobris.

Vige-

Vigesimus Primus Episcopus

Stanislaus Hosius postea S. R. E. Cardinalis, patre nobili germano, sed apud Regem Sigismundum honorato et gratioso. Cracoviae ortus J.V.D. et Secretarius Regius: cum in Cancellaria et in consessu iudicum Regiae Curiae aliquot annis honorato stipendio conductus consedisset, laudabiliter se gessisset, legatione ad Carolum et Ferdinandum fratres Culmensis Episcopus designatus laudabiliter obijt. Inde ad Varmiensem Episcopatum translatus et a Pont. Max. Paulo Quarto evocatus in aula Pontificia vitam egit. Ad extremum a Pio Quarto nunctius factus Cardinalis S. R. E. Sacro Concilio Tridentino, nec non poenitentiariae Apostolicae praefuit. Extant eius nonnulla quaedam, inter quae praecipua est fidei Catholicae confessio vicies plus minus diversis locis edita, et per totum orbem Christianum summa cum laude divulgata. Obijt in Castello Capranica febri gravissima enectus. Funus eius Romam deportatum in templo S. Mariae trans Tyberim (cuius titulum ad extremum obtinebat) sepultum est anno Dni 1579 die 5 Augusti. Episcopatui partim solus, partim cum Coadiutore Rmo D. Martino Cromero praefuit annis 37. Vir piissimus castissimus et egenorum Pater.

Vigesimus Secundus Episcopus

Martinus Cromerus Biecensis J.V.D. et Theologus excellens necnon Cracoviensis Canonicus, Cantor Varmiensis, et Cardinali Hosio cum quo familiariter vixit Coadiutor effectus. Singulari Sigismundi Regis Augusti studio provectus et summi Pontificis Maximi et Cardinalium consensu renunciatus Episcopatum compluribus annis administravit. Deinde anno Dni 1579 Hosio vita functo, in Episcopatum successit, pastor non indiligens, innocens

super-

stipendio Regis conductus, ysdem quibus Hosius in aula momentis fuit eius. Inde apud Pontificē Max Paulū Tertiū pub^cē obedientiā nomine Regio detulit. Apud Ferdinandum auteⁿ Cæsarē decies interposita, ac deinde undecimum, perpetua in septimum annū Legatione perfunctus gratiosus apud eū et liberos eius fuit. Inter pacificatores Sueciæ ac Daniæ Regū, Regis Poloniæ nomine principē locum tenuit. Nihilominus in tot peregrinationibus et actionibus suis pub^cis, studia doctrinæ et Theologiæ non post habuit. Extat opus dialogorū eius de vera et falsa religione, et Cathegeses Latinè Polonicè et Germanicè editi. Itemq libri triginta de Origine et rebus gestis Polonorū et duo descriptionis Poloniæ morumq Magnatū et ministrorū latinè, prӕter alia quӕdam minora. Obyt assumpto Coadiutore Andrea Bathoreo Transilvano Stephani Regis ex frē Nepote SRE Cardinali Anno Dñi 1589 23 Marty ӕtatis 77.

Vigesimus Tertius Episcopus.

Andreas Bathoreus SRE tituli S Angeli Diaconus Cardinalis laudatissimi Poloniæ Regis Stephani ex frē nepos egregÿ animi et corporis dotibus prӕditus: mortuo Epō Cromero Ectē Varmieñ feliciter Ӕest. Quē Deus pro Ecclesiӕ utilitate diutissimè saluū et incolumem servet.

Finis

Incidit in manus nrās antiquissimus liber MS. de Offi^bus Curiӕ Rndorum Epōrum Varmieñ in cuius calce adiecta erat sequens historia, quӕ quoniam ad seriem Epōrum pertinere videtur, eam in gratiam Lectoris hic inserendā putavimus.

Nicolaus Hogenberg.

Post obitū Rndi Dñi Dñi Henrici fuit nem. Dñus Joannes Streifrok

qui fuit suus Vicarius ad viginti annos ad ultimum Canon. Coll. fuit
electus unidicê: qui transiens cũ duobus Canõis ad Curiam Romanam
assumens secũ tres familiares pro nutu suo: inter quos erat Nicola-
us qui fuit Camerarius suus filius cuiusdã militis nomine Lerke
Rutheni de allodio Hogenberg. Qui cũ venientes ad Curiã garrirent
se cũ lris electionis et cũ aliquibus muneribus, idẽ Nicolaus qui fu-
it studens Pragensis munera portavit ad palatium Papæ, offerens
Dño Sctitati lrs et investigata causa D. Smus fecit verbũ electo
dicens, iste puer cuius nationis est. Electus respondit. Ru-
thenus. Papa immediate protulit hæc verba. O Sanctmẽ Deus sunt
isti Rutheni tam bene dispoñti? Nobis autẽ dictũ est, quod est po-
pulus deformis et indispositus. Papa. Scitne puer iste literas?
dixitq Papa scis fili literas? Imò Smẽ Pr. afferatur liber,
fili lege, intelligis tenore scripti? Respondit imò et exposuit. Mo-
dico internallo interposito Papa loquebatur Electo. Rẽ Electe.
Scitis vos linguagiũ istius terræ? Qui respondit. Non. Papa. Et quo-
modò potestis intelligere populũ? Tum respondit per interpretem.
Papa. Durũ est informare interpretẽ per populum. Est nova plan-
tatio. Necesse est ut plures haberetis in suo linguagio. Dñus Deus
Omnipotens misit discipulos suos in universũ mundũ in unctos Spiri-
tu Sancto scientes oĩa genera linguarũ, qui multũ fructum attule-
runt; Post paululũ dixit Papa Electo. Iste puer ex parte idio-
matis dignus est istius Coll. Et dixit fili, istã Ecclesiam
conferimus tibi et committimus populũ eiusdẽ in animam tuam.
Et recesserunt de palatio. Idem Nicolaus videns Dñum suum
tribulatũ et angustiatũ, dum esset in hospitio dixit hilariter
multum

multum Dño Cōles noluit tristari ad verba hāc. Quamvis Emūs optimis respexit me et Smūs Papa cum ista Eclā, cuius ego non sum dignus. Ergo resigno vestrae paternitati: spero in Deū quod Paternitas vrā meam humilitatē et voluntatē non obliviscetur. Qui respondit: Humilitatis et voluntatis tuae memor ero diebus vitae meae. Altera die redierunt ad palatium Papae ubi Nicolaus flexis genibus et cancellatis manibus retulit gratias Smō et resignavit ibi Ecclam collatā, petens humilr, quatenus Dnūs Electus suus confirmaretur. Sic Dnūs Smūs annuit et confirmavit Electum iuxta electionem literarum. Et ibi tunc temporis fecit Sanctmūs et dedit statutū et mandatū Eccliae Warmien. quod Ordinarius duodecim Ruthenos iuvenes deberet educere in Castro suo Heilsberg sub suo stipendio eos providere et promovere, et de subsequentibus curam desuper habere, ut populus habeat aliquos clericos in fide informandos. Et idē Dnūs Streifock mandatū p̄dictū in sua reversione de facto complevit, in rei indicium Castrum Heilsberg exponens fundavit scholas in fossa vel cellario coquinae ubi adhuc apparent ostia et fenestrae fidelr continuans diebus vitae suae. Similr Dnūs successor suus Henricus Sorbom et Henricus Heilsberg et Dñ Joannes Abezier usq ad morte eorū fidelr continuarunt. Simili et Canci tunc temporis. Sed E. Franciscus desii gravit, volens Ruthenis alr subvenire impetravit quandam gratiam à Smō Papa Martino amoris dati pro Ruthenis ut omnes Ecclē ubi essent Rutheni deberent conferri linguagio Ruthenicali. Et cessavit istud mandatū quasi ad quinquaginta annos una cum Canicis usq ad p̄sens tempus

Scholium

Quicunq est narrationis huius scriptor post Hermanum Joannem Streifock ferens à vero aberravit, quandoquidē ex annalibus evidentissimè comprobatur. Joannem Misnensem non Joannem Streifockium

Herma-

Hernarum in Epatum succesisse. Aut si errorem scriptoris excusare voli-
mus, in librarium culpa rejicienda erit, qui Joannis nomine intrusus in
cognomine lapsus pro Misnensi Streifockium posuit. Vel certe historia
fides vacillat. Nec enim probabile est Innocentium Sextum Pontifice
viro maturæ ætatis à Capitulo legitime electo invere Laicum proponere
ad Ecclæ gubernacula admittere voluisse solius idiomatis intuitu, q
non potuit ignorare ad plantandam in Prussia Christi Epos, Epos
etiã ex illa Pontificia aula diversæ nationi et linguæ per suos præ
decessores missos antea in Prussia fuisse. Sed Hermani Epi ad viginti
annos Vicarium fuisse, quandoquidem Hermanus duodecem tantum annis
in Epatum vixit, quibus etiã si addantur anni 5 quibus Joan: Misn
Hermani succesor Eccle præfuit, neq tamen numerus hic viginti a
norum constabit. Curia etiam Romana ad quam Streifockium profectum s
bit non Romæ sed Avinione tunc fuit. Verum tamen horum omnium fides
penes auctorem esto.

Ve-

Elogia Episcoporum Varmiensium incerto authore quæ Seriem eorundem continent.

1 ANSELMUS PRIMUS. Primus eram Pruthenis Anselmus Præsul in oris
Quo didicit Sanctam Varmia tota fidem.
Bransbergæ [illegible] ieci fundamina sedis.
Contegit Elbingũ nunc mea membra solum.

2 HENRICUS Primus. Transtulit Henricus Cathedram mulieris in arcem.
Pruthica Teuthonicos duxit in arma viros.

3 EBERHARDUS. Ebhardus Wormdit Gutstadt Mortenq salutis
Fundat et in varijs prædia multa locis.

4 JORDANUS. Ternus hic parvo Jordanus tempore rexit
Oderunt divites invida facta dies

5 HENRICUS secundus Ingenaq Henricus specimen virtutis honestæ
Sede suos parmo dogmate pavit oves

6 HERMANUS. Doctor eram Auditorq Rotæ dum Papa Cathedram
Contulit Hermano sede vacante mihi.

JOANNES primus. Edideram libros, Arces simul Oppida struxi,
Struint in nostrum robur et arma fidem.
Sollicitus muris arces munio Joannes
Sollicitus sacro pastor in officio.

7 JOANNES secundus Streifrocus hic Fratribus multis spoliatur et oris
Pro quibus in diram militat usq necem.

8 HERMANUS tertius Quibus obsentis cedis pater? O male tolorum
Non æquo patrios limite partis agros

9 HENRICUS quartus. Exultat Henricus Vogelsanck quatuor annis
Martia Vitoldi quod fugit arma Ducis.

10 JOANNES tertius. Me Rota consultũ fecit Constantia summum
Pontificem, ingratis obsequor ipse Ducis.

Jan-

11 FRANCISCUS. Pauperis adiutor Franciscus et Ordinis ardor
Hostis Lutheriae maximus ille ligae.

12 AENEAS PAPA. Silvius Aeneas sacer is tibi Varmia Praesul.
Papa fuit, toto Hostes in orbe prius.

13 PAULUS. Tempora me belli neutrum prestere superbi
Neutrobiq fides sanus utriq furor.

Thomae Treteri supplementum

14 NICOLAUS Crucifferis inimicus bellis vexabar iniquis
Juravi in Regis verba quietus eram.

15 LUCAS Vastatam sedem pater optimus iste refecit
Templis attribuit quas cumularat opes

16 FABIANUS. Mauris ab arbitrio dependens oppida perdit
Haeretico tolerat: ruptus ab igne perit

17 MAURITIUS Mauritium reparatae Arces et templa loquuntur
Atq in Varmiaco Curia structa solo.
Haereticam rabiem domuit populosq rebelles
Inq bonis Clerum moribus epculuit.

18 JOANNES. Ingenio prestans et rebus natus agendis
Christiadum proceres precipuos adyt
Omnibus acceptus placide sua munia gerit
Protulit innocuos et sine labe dies.

19 TIDEMANUS. Unio fidei placuit novitas sed grandior aevo
Intactum morem liquit ovile brevi

20 STANISLAUS Cardinalis. Scripta Hosij mundus veneratur gesta sequetur
Catholicus sequitur, probent Haereticus.
Consilij pater perfectus Episcopus Orbis
Gloria Curae, fides, flos patriae, Orbis amor.

21 MARTINUS CROMERUS. Vir pius et doctus Juris legumq peritus
Princeps historiae Sarmatis hora sua
Prudens Orator pastor bonus arbiter aequus
Justiciae vindex hostis atroxq scelerum

Andre-

22 ANDREAS Cardinalis. Hinc diu Stephani sanguis clarissime Regis
Libros imple actis non sine laude tuis
Ingenium probitas animus quoq Principe digno
Aetas et vires sunt tibi Summa pete.

VITA S. ADALBERTI secundi Pragensis Episcopi ex annalibus et monumentis Archivijs Sedis Epalis Varmien. atq ex maiorum traditione.

Sanctus Adalbertus natione Bohemus, cum generis splendore, tum
vitae sanctitate atq doctrina (divinitus tamen infusa magis quam labore
acquisita) nobilissimus Pragensis Epus à primis pueritiae annis divinum
numen ardenti coluit animo. Ad Epatum inde promotus in eius administ-
ratione ita se gessit, nullum ut vigilantis pastoris officium in se desiderari
pateretur. Sed quia acris fuit, tum criminum censor, tum Cleri reformator
tantum contra se et Nobilitatis nimium licenter vivere assuetae et
Cleri concitavit odium, ut tum contumacia ipsius praeceptis se palam
opponeret, eoq sua protervia virum Sanctum compellerent, ut ad extre-
mum cum docendo monendo castigando nihil proficeret populi concione
publice convocata Epatum sponte deponeret, Romamq secederet, ubi in
Monrio S. Gregorij monasticam vivens vitam septennium transegit.
Verum crescente interim in Bohemia summa omnium licentia, à Bohemis
ipsis per legatos à Pontifice Max (is tum fuit Gregorius quintus)
repetitur Pontifex facile annuit. At vero vir Sanctus memor perni-
cacis

nicacia quam antea fuerat expertus antequam remitteretur illud primum à Pontifice et petijt et impetravit. Et si durae cervicis Bohemi spreti ejus Patroni moniti ad ingenium rediccat, in iisdem sceleribus, quibus prius incorrigibiles permanerent, liceret sibi circumjacentibus infidelibus populis Evangelium Christi praedicare. His in gemio Pragam reversus honorificentissime excipitur. At non multo post cum eadem diligentia, qua prius vitia publicè ret arguerett, pertinaci genti, exosior etiam quam antea factus, item Clero rebelli et populo inobedienti et contaminato nuncium remittit, Bohemiamque deserit et ut erat propagandae fidei studiosus in Ungariam proficiscitur. Ubi Stephanum Regem, cum multis Ungaris ad fidem Christianam reducit. Inde in Poloniam peragravit, et veluti invictus belli Dux omnibus partibus oia, non ita multo ante ad Christum conversos passim confirmavit et ad constantiam hortatus est. Interea in amicitiam Boleslai Chrabri Polonorum Ducis venit, ab eoque tanquam vir Deo charus, et multa pietate, multaque doctrina praeditus in magno habitus est honore, eiusque monitu coepit consilium in Prussiam eundi ad submittendam Evangelio barbaram plenamque inimicorum Christi regionem. Dicitur promisisse Boleslao dubitanti de suo ad ipsum reditu sive omnino sive vivus sive mortuus Gnesnam (ea illis temporibus Ducum Poloniae sedes communis fuit) ex Prussia reversurum. Itaque nil moratus primum Gedanum in Pomerania contendit ubi plerosque repperit Christianam profiteri religionem, vacillantes in fide ad constantiam invitavit. Inde per maritimas insulam Hennigam profectus anno Dni 997 principio in eam Prussiae partem appulit quae Sambia vocatur, quaeque tunc temporis Pruthenorum Sambiensium Duci (quem patria lingua Kangen vulgo vocabant) parebat.

Hic varia agitat consilia, ut Prussos à Daemonum cultura ad fidem Christianam traducat, tentavitque oia ut quod conabatur efficeret.

Primum

Primum Luzecum adit, comitatus duobus sui Ordis Monachis, Benedicto et Gaudentio individuis suae peregrinationis comitibus viris et ipsis sanctitate et doctrina admirandis. Illi aperit adventus sui causam petitq facultatem sibi dari Prussis verum Deum Deiq filium praedicandi gratis etiam oratione conatur Luzeco ipsi persuadere, ut et ipse nomen det Christo. Luzecus Princeps alioqui minimè malus, nec civiliter omninò imprudens. S. Adalbertum de Christo perorantem non invitus audivit verum ei respondit: Unicus sum homo. Si tibi potestatem facerem in ditione mea, contra Sacrosanctam Deorum immortalium religionem, praedicandi Christum non tantum Rempub. nostram totam perturbarem, verum etiam et me et te magno periculo capitis involverem. Nihilominus tamen se primum omnium ad Kirwaidum (ita enim supremum suorum sacrorum Antistitem, cuius summa apud Prussos gentiles erat auctoritas, appellarunt) relaturum ac de eius consilio et sententia se id tandem facturum, quod e Republica esse videretur. Interea in sua ditione ubicunq vellet commoraretur. Sic S. Adalbertus a Luzeco digressus in vicinam silvam quercinam ad littus maris Balthici concessit, ibiq cum fratribus comitibus suis et quotidie preces horarias religiosè recitavit et Sacrificium Missae peregit. Non multis interiectis diebus venit responsum a Kirwaido ad Luzecum in eam sententiam scriptum. Non esse adeo se mucosis naribus, ut non olfaciat quorsum tendat ista nova Crucifixi Dei praedicatio, nimirum ut Poloni porrigant Prussici nominis hostes, cum alia non possint, vel hac ratione Republica nostra perturbata nos in servitutem perpetuam reducant. Quare si saperet non permissurum illis ullam in Prussia vel praedicandi vel commorandi facultatem. Insuper id Kirwaidus submiserat primarium quendam Waidelottos (nomen id erat sacrificulorum gentilium) magna stipatus famulorum turba, ut S. Adalbertum cum sociis vel invitos ex Prussia pellerent.

Luze-

Luxetus igr curat S. Adalberti de tam duro Kirwardi responso certiorem fieri simulq mandat, ut sibi a concionibus temperet, ac ditionis sua finibus primo quoq tempore excedat. S. Adalbertus gemebundus promittit se imperata facturum. Atq ita revertitur in locum pristinum diversorij. Postero die summo mane parat abitionem. Prius tamen Missas sub dio celebrat. Convenerat eo non pauci ex circumvicinis agricolis, qui eis tanquam viris bonis necessaria ministrabant, et tum eisdem valedicere cupiebat.

Et iam S. Adalbertus sarcinulas colligebat, cum ecce de improviso eccæ adsunt Weidelotti cum non contemnenda armatorum manu furenti impetu eum invadunt, strictisq gladijs primum illi caput amputant, mox corpus eius audaci furore pleni frustratim concidunt. Fratres vero eius metu perculsi in fugam se dederunt. Insequuntur barbari Gaudentium assequuntur ac crudelem in modum ferro in viscera eius adacto contrucidant. Benedictus trepida fuga intactus evadit.

Sequenti die rustici quidam tanti viri nece miserati collegerant ad frusta cadaveris S. Adalberti et in subiectam planiciem (ubi ad perpetuam rei memoriam Ecclesia eius nomini sacra erecta visitur) comportarunt ut sepeliretur. Et ecce ineffabili quadam divinæ potentiæ vi, venerandum Martyris corpus, præter omnium opinionem redintegratum surgit, induit se sacris illis vestibus, in quibus paulo ante Deo sacrificium Missæ obtulerat: sumit caput a corpore ferro præcisum ante pectus eadem via, qua in Prussiam venerat per terras, per aquas, præcedente lucida columna, eisdemq dimissa regreditur, atq inde mit multis sequentibus, et rem cum admiratione spectantibus quadecem milliaria Germanica ad Capellam quandam muralem penes fluminum Radunam, uno circiter milliari a Gedano, non procul a villa Pruscz, sitam, nunc ad S. Adalbertum nuncupatam. In ea Capella fuit altare

formam

formam arcæ habens. In illud igr (mirabile dictu) seipsum vna cum capite multis adstantibus et admirantibus recondidit, iacuitq ibi sine honore tres annos.

Tribus post annis accidit ut quidam vector Masouiæ Gedano proficiscens penes dictam Capellam ruralem, ut fit sub dio pernoctaret. Ad eum venit S. Adalbertus postulat ut se Gnesnam in Poloniam veheret iustum vecturæ pretium se ubi eo peruenerit accepturum promittit indicatq locum ubi corpus eius iaceret. Promittit vector se quod postularet haud grauate facturum. Igr cum dilexisset Corpus S. Martyris ex arca illa altaris acceptum, a corruptione integrum, gratumq odorem spirans, Codicibus inuoluit, et in suum currum imposuit, atq sic proficiscitur. At in itinere cogitationem suscepit contra fidem S. Martyri datam, tam sacrum pondus præclarumq thesaurum ad suos in Masouiam deuehendi. Et cum viam quæ Gnesnam ducit, prætermisisset quatuor dierum iter Masouiam versus fecisse dicitur frustra. Vespere autem quodam in Pomesania, magno cuidam pago appropinquat Prussico, animaduertitq in eo Prussicos agricolas ebrios esse vociferari et choreas ducere, ideoq metuit in villam cum Sancti viri corpore proficisci, ne forte ab ebriosis feris idolatris currus euerteretur, et deprehenso, quod humanum cadauer veheret, plagas ab eo sumerent, S. Martyri etiam, ne quid iniuriæ inferrerent, timuit. Itaq cum varias curas in animo ipse secum, ut corpus in tuto seruaretur, agitasset, forte ante pagum in siluula quadam, tandem reperit cauam quandam quercum, habentem foramen, cuius altitudo à terra fere superabat proceri viri altitudinem. In ea reliquias Sancti viri occultauit, et cum curru vacuus abiit ad villam. Ea autem nocte euenit, quod vector ille hospitam suam compressit, et cum ea carnaliter peccauit, Mane vir ipse dum diluxerat, cum ad repetendum S. Martyris corpus ad quercum properat. Hic Deus iterum rem fecit quæ vir ille ex parte miraculis

culis antea supra naturā capti editis, cedat. Nam corpus adeò immobile resedit, ut ne digitū quidē movere vector funicarius posset. Tum ille securi accepta, foramen per quod corpus immiserat in quercū magis dilatavit, eo consilio ut oēs vires ad illud movendum adhiberet. At nihilomagis moveri potuit. Interea dum iste ad quercū laborat, supervenien[tes] Prussi indignabundi interrogant, Quid homo peregrinus rerum ibi agat, quid in aliena terra quaerat, cur arborem occupaverit, quid moliatur. Ille feritate barbarorū perterritus rem oēm ut gesta erat narrat, statim hominem in vincula conjiciunt, remq totam ad Regem suum idest ad Dnum et Principem Pomesaniae (qui vocabatur Misloius) deferunt. Ille iubet Marsonitam dimitti, corpus verò S. Adalberti retineri ac diligenter asservari.

Marsonita pristinae libertati restitutus Gnesnam properat, et Boleslao Polonorum Duci, omnia quae cum S. Martyris corpore acta gestaq sunt narrat. Boleslaus propter novitatem miraculi inter spem et gaudium suspensus ablegat suos Oratores in Pomesaniam ad Regem suum Principem Misloium, ut suo nomine ab eo postularent corpus Sti Adalberti. Quibus Misloius respondit, Si Boleslaus habet pecuniam ego habeo corpus. Tum illi, quantum pro eo inquiunt poscis: Tantum aut dris signati, quantum corpus ipse ponderabit. Oratores haec referunt Boleslao. Is mox remittit in Prussiam Borzinsium cum tanta pecuniae vi, quanta verisimiliter satis fore videbatur. Euntem comitata est magna hominum virorumq equorum multitudo, eo consilio, ut Sacrosanctas reliquias ex Prussia, eâ, quâ par est reverentiâ Gnesnam deducerent. Ubi ad locum destinatū ventū est, producitur libra in alteram lancem, corpus in alteram magnum auri pondus à Borzinsio allatum. Verum tantum abfuit, ut aurum gravitate sua

corpus

corpus præponderaret, et illud etiam cum lance ne tantillum quidem movere posset. Borzinonis sollicitus, pecuniam à lance recepit, et iam cogitabat ad Boleslaû ablegare certos homines, qui plus pecuniæ ab eo poscerent, cum ecce commodum ii suis monetis, et eos quos secum ex Polonia in comitatu adduxisset, hortatur et conferrent ad corpus redimendum, quantum quisque posset. Sancti est liberaliter omnibus inops quædam vidua duos obulos imposuit in lucram lancem. Et ecce derepente occulta quadam Divinæ providentiæ vi, pondere suo duo illi oboli longe superabant gravitatem corporis S. Adalberti, quod videns Misloius graviter commovebatur, ægré etiam cæteri idololatræ. Misloius tamen quia ita cum Polonorû Duce pactus erat, corpus Borzinonis tandem in Poloniam tandem in Poloniam deferendum tradidit. Denarios autem Prussi ex lance arreptos et in terram proiectos indignabundi pedibus conculcarunt. Poloniam tamen Orator et Misloi animum quoquo modo placaret antequam in Poloniam cum corpore S. Adalberti lætus rediret, non vulgare illi pondus auri dono dedit. Gnesnam cum ventum esset Princeps ipse Boleslaus cum Nobilitate cum Clero et universo populo extra Oppidum processit obviam mortuo redeunti S. Adalberto, et sic fidem suam quam Princeps ex Prussia discedens, de reditu suo vivus dederat, mortuus liberavit. sacrumque corpus eius cum maxima veneratione et celebri pompa, deduxit in Ecclam Cathedralem, et inter illius adita splendidé et religiosé condidi atque magnum Reipcæ thesaurum reponi curavit. Ubi multis postea claruit miraculis. Prussi vero non multis post annis divina vindicta (ut creditum est) ab exteris nationibus et Cruciferis miserabili strage fusi victique atque, ac tandem omni ditione sua exuti sunt; quod tanto fere in Sanctos Martyres scelere merebant.

...innuerit elephantie toto
corpore plenus, et cepit dare mu
gitum et dicere. Oste narcisse
epe, quid tibi cum habitatione mea?
Quid tibi cum ancillis meis: quas ego
semper in mea familia habui?
Deus tuus mundas animas et
munda corpora diligit; iste vero
mee sunt alius iam esse non poterunt.
nunquam in tivilio ubi castitas re
gnat. Nunquid locum habeo ubi
spes castitatis. hic autem tu cur
intras, ubi corpora sunt inquinata
et anime pollute? Tunc sanctus narcis
epc ait ei. Jubeo tibi immunde
spiritus ut in deos respondeas. De hoc
quod in terrogavero te. Dic mihi de ap
nate. Scis ihesum xpistum dominum nostrum
nazarenum, tentum, flagellatum,
sputatum aceto potatum. Aurea
... spinis coronatum, ut rursum

quod mentiaris in manu mortis. Flar
cisus eps ait. Dic michi quid peccavit
xps ihesus dominus noster. ut tantam indigni
pateretur. Dicit ei demon. Nunquam
omnino peccavit. Dicit ei narcisus eps.
Et si nunquam peccavit, cur tanta pas
sus est? Demon respondit. Non pro suis pec
catis: sed pro alienis passus est. Dicit
ei narcisus. Ex ore tuo decipiua
bis. spiritus immunde. Cum michi scias dominum
meum ihesum xpistum non pro suis sed pro a
lienis peccatis occisum, discede ab
his mulieribus, quia passus est et pro ipsis.
Quae nunc addidi fidem et gratiam confugerunt.
Dicit ei demon. Vestra lex xpistiana
docet, et iubet ut res alienas ne
mo tollat, et tu scis quia res meas
mo tollat, et tu scis quia res meas
cur tollis, et animas quas in lucratus sum.
Ait illi narcisus. Fur et latro ab
initio tu es, dampnate et inveterate.
Nam istas animas a creatore suo tu...
...

ait ei [illegible]. Ante lucē pma
dialo t'. Dix ei demon. Jura m
ante dñm, si cedis in aiāz cor
pore inclusā. quā luciis. Dic
ei narcis'. Ante dñm meū in
co quia dalo t' anima corpe
inclusā. manducante t' bibente.
aut diligēte. dormiente t' vigi
lante. R' ei demon. Modo iube
me hic manere nocte hac. Dic
ei narcis'. Si potes manē
mane nobiscū. Ait ei demon.
Si manu' n̄ expandis ad dnm.
t' genua n̄ flectas. t' n̄ psallas
deo tuo. possum hic manere.
Dic ei narcis'. Nūqd tu iūmidē
ips t' nego solus. s; t' oms me
cū pt̄ota nocte genua flectim'
i oroñe t' laudes in vigilias
celebram'. Tūc demon dixit vo
cis ululatū emittens [illegible]

ad [illegible]
i inferiorib' [illegible]
vidue revocat. i [illegible]
tis autē ad uvlucta nr̄a [illegible]
dit. ut usu quoda t' copia sui
nat' cōpotes nos faciat esse
celestis. Sanabat hos quidē.
s; inferiorib' relinqbat. Videns
aū t'ba ut legit' ascēdit in
mōte. Et cū sedisset. accesserūt
discipli ei'. Ewangelizatur'
eni t' bñdictonū de thesauris
diuinitatis ppturi' oculis
in capit ee sublimior. hic aū
t' si in huili stabat tamē oclos
eleuauit. Sic etiā cū lazarū
suscitaret i tremuit spū. Sic
etiā capud eleuauit cū muli
eri adultere pcta donaret.
Quid ē enī leuare oclos ni
[illegible] lumen [illegible]